

Zofii Daszyńskiej-Golińskiej socjologiczne badania alkoholizmu

TOMASZ KAMIŃSKI
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Pożyteczną i chwalebłą jest rzeczą w akcji zwalczania alkoholizmu sięgać po mądre i życzliwe przestrogi, zapisane w przeszłości przez naszych wybitnych rodaków.

Stanisław Helsztyński

Wstęp

Wiedza o szkodliwości nadużywania alkoholu wyprzedziła znacznie samo pojęcie alkoholizmu, które pojawiło się dopiero w połowie XIX w., kiedy to szwedzki lekarz Magnus Huss opublikował w 1849 r. książkę zatytułowaną *Alcoholismus chronicus*. Od tego czasu Huss jest uznawany za autora tego terminu, a skutki nadużywania alkoholu zaczęto postrzegać jako stan chorobowy. Wcześniej uwzględniano wyłącznie jego aspekt etyczny, postrzegając nadużywanie alkoholu jako zachowanie grzeszne lub stanowiące przejaw słabej woli. Nowa interpretacja doprowadziła z biegiem lat do tego, że „termin »alkoholizm« w różnych kontekstach oznaczał różne zjawiska: jedni jako »alkoholizm« traktowali chorobę alkoholową albo zespół uzależnienia od alkoholu; inni terminem tym określali wszelkie rodzaje picia wykraczające poza normy przyjęte w danej kulturze i prowadzące do szkodliwych następstw; inni wreszcie terminem »alkoholizm« obejmowali całokształt patologii społecznej związanej z piciem napojów alkoholowych” (Wald 1986: 96). W tym czasie w dyskusję na temat alkoholizmu wpisują się prace Zofii Daszyńskiej-Golińskiej, której oryginalność polega na próbie empirycznego badania zjawiska w konwencji socjologii.

Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934), uczona, która w swoim czasie odgrywała role znaczące w polskiej ekonomii, polityce społecznej i socjologii, po latach zapomniana, dziś przypomniana została przez Renatę Owadowską (2004). W nielicznych na jej temat pracach historyków nauki społecznej określano ją mianem „pionierki wiedzy gospodarczo-społecznej w Polsce”, „pionierki naukowej polityki społecznej w naszym kraju”. Jej działalność naukowa obejmowała ponadto także demografię i statystykę. Na biografię Zofii Daszyńskiej-Golińskiej składa się również jej działalność polityczna w okresie II Rzeczypospolitej, zwłaszcza kiedy została wybrana do Senatu RP. W latach 1928–1930 pracowała w senackich komisjach polityki społecznej, mieszkaniowej, emigracyjnej oraz walki z alkoholizmem (Owadowska 2004: 163).

Pisała we wspomnieniach:

Za temat studiów wybrałam nauki społeczne [...]. Przyczyną wyboru było zainteresowanie krzywdą i nędzą ludzką oraz socjalizm, który wydawał mi się kluczem do rozwiązania zagadki dzisiejszych krzywd i nierówności społecznych. Zbyt mechaniczny i materialistyczny sposób pojmowania zagadnień społecznych zachwiał moją wiarę w socjalizm. Widzę, że postęp odbywa się powolnymi etapami i że ściśle jest związany z moralnym poziomem społeczeństwa, i dlatego jestem politykiem społecznym, a nie socjalistą. Stale jednak zajmują mnie zagadnienia związane z człowiekiem, a głównie z człowiekiem pracy. (Daszyńska-Golińska 1932: 19; cytat za: Kluzowa 1983: 308)

W prezentowanym tekście omówione zostaną prace uczoney dotyczące alkoholizmu. Będziemy przy tym koncentrowali uwagę na prowadzonych przez nią na terenie Galicji socjologicznych badaniach empirycznych.

Warsztat metodologiczny Zofii Daszyńskiej-Golińskiej

Zofia Daszyńska-Golińska uzyskała gruntowne wykształcenie w zakresie nauk społecznych. Studiowała w latach 1885–1891 na uniwersytecie w Zurychu, a od 1894 do 1896 r. uczestniczyła w berlińskich seminariach Georga Simmla i Adolpha Wagnera. Dało to jej podstawy do „gruntownego zapoznania się z niemieckimi badaniami empirycznymi współczesności prowadzonymi w tym kraju, szczególnie w kręgu *Verein fur Sozialpolitik*” (Winclawski 2008: 100). Jej wiedzę społeczną kształtowały lektury prac socjologii spod znaku pozytywizmu: Herberta Spencera, Ludwika Gumplowicza, Ludwika Krzywickiego oraz Émile Durkheima (Owadowska 2004: 16). Nie bez znaczenia były tu też wpływy socjografii Fredericka Le Play’a (zob. Winclawski 2008: 100–101), widoczne zwłaszcza w monografii poświęconej dziejom miasteczka Uście Solne (Daszyńska-Golińska 1906a).

Do socjologii polskiej weszła trwale jako empiryk. Pozostała w swej spuściznie kilka prac badawczych oraz poświęconych dociekaniom metodologicznym. Te ostatnie zaprezentowała najpełniej w pracy *Szkice metodologiczne* (1892). Książeczka ta zawiera dwie rozprawki: jedna traktująca o zastosowaniu obserwacji i eksperymentu w naukach społecznych, druga zaś prezentuje metody statystyki historycznej. Historyk socjologii ocenił je jako „pierwszy bodaj na ziemiach polskich systematyczny wykład zasad prowadzenia badań empirycznych” (Szacki 1995: 72). W *Szkicach...* wyróżniono cztery typy obserwacji: pojedynczą, statystyczną, pośrednią i historyczną. Walorem tej pierwszej „jest wydobycie takich cech badanego zjawiska, które z uwagi na swoją niepowtarzalność i subtelność nie są możliwe do uchwycenia w statystycznym badaniu masowym, a dla oświetlenia i wyjaśnienia danego zjawiska mają ważne znaczenie” (Kluzowa 1983: 311). Wzorem zastosowania obserwacji pojedynczej była dla autorki praca Hansa Mehnera *Gospodarstwo rodziny robotniczej w Lipsku* (1887). Sama często stosowała tę metodę. W przeprowadzonych badaniach nad rzemieślnikami, budzących zainteresowanie w swoim czasie, dziś „posługując się językiem współczesnej metodologii badań socjologicznych powiedzielibyśmy po prostu, że przeprowadziła badania metodą ankietową. Narzędziem badawczym, które zastosowała, był kwestionariusz wywiadu” (Kluzowa 1983: 314).

W przypadku metody obserwacji statystycznej mamy do czynienia, zdaniem autorki, z „typowym postrzeganiem masowym, które stawia sobie przede wszystkim za cel uwzględnienie wszystkich jednostek i wybór kompleksu, w którym są one najliczniejsze [...]. [Ma ukazać] „obraz całości, choćby w najogólniejszych konturach, [...] albo pewnej jego części” (Daszyńska-Golińska 1892: 11).

Obserwacja pośrednia to kolejna z wyszczególnionych przez nią metod. Polega na wykorzystaniu informacji, które zawiera prasa codzienna i tygodniowa, przede wszystkim po to, aby zapełnić luki w spisach statystycznych za pomocą informacji pochodzących ze sfer nieobjętych statystyką.

Na koniec uczona przybliży czytelnikom tzw. obserwację historyczną. Rozumie przez nią postępowanie badawcze polegające na korzystaniu informacji wydobywanych ze źródeł, jakie stanowią księgi cechowe, rachunki, notatki stowarzyszeń kupieckich, akta miejskie, a których nie zawiera prasa codzienna z danego okresu historycznego.

Poza metodami obserwacji zaprezentowanymi w *Szkicach...* omówiła także metodę eksperymentalną. Według uczonej przedmiotu eksperymentu badacz może się doszukiwać w każdej zmianie warunków społecznych i w każdym nowym fakcie ukazującym się na widowni praktycznego życia.

Druga część *Szkiców...* została poświęcona metodzie statystyki historycznej, która polegała na bezpośrednim przeniesieniu problematyki i

metodologii ówczesnej statystyki ludnościowej do analizy zjawisk z przeszłości, dzięki którym można było ocenić stopień społecznego rozwoju badanych zjawisk.

Metody badań społecznych, omówione i w tym samym czasie stosowane przez Zofię Daszyńską-Golińską nie stanowiły jakiegoś novum w nauce europejskiej, stosowane były dość powszechnie w rozwijanej socjografii na terenach zachodnich naszego kontynentu. Niemniej publikacja *Szkiców metodologicznych* „przyczyniła się do popularyzacji [tych metod] na gruncie polskim, proponując nowe spojrzenie na metody badawcze takich dyscyplin naukowych, jak socjologia, ekonomia, historia” (Owadowska 2004: 47).

Alkoholizm na terenie Galicji w XIX stuleciu

Badania alkoholizmu podjęte przez Zofię Daszyńską-Golińską stanowią bez wątpienia jej odpowiedź na obserwowane zjawisko alkoholizmu na terenie Galicji. Obszar ten nie był wyjątkiem ani wobec pozostałych zaborów, ani wobec całej północnej i środkowo-wschodniej Europy, biorąc pod uwagę statystyczny wskaźnik spożycia alkoholu. Galicję wyróżniało jednak to, że alkoholizm doprowadził tu do największej biedy mieszkańców, zwłaszcza na wsi (stąd m.in. przysłowiowa „nędza galicyjska”). Duże znaczenie dla powstania tego problemu miało wprowadzenie zmian dotyczących produkcji wódki w pierwszej połowie XIX w. Po pierwsze, podział terytorium Polski w drodze zaborów spowodował zamknięcie szlaku eksportowego dla zboża prowadzącego przez Gdańsk, co skutkowało nadprodukcją w rolnictwie, którą powstrzymano poprzez wzrost produkcji wódki (Frieske, Sobiech 1984: 12). Po drugie, w gorzelnictwie nastąpił postęp technologiczny, który umożliwił zwiększenie produkcji alkoholu (zob. Michalewicz 1988: 137-162; Rożenowa 1961: 13-43). Po trzecie, zaczęto pędzić wódkę z ziemniaków, dzięki czemu zmalał koszt jej produkcji i cena, a wzrosła efektywność wytwarzania. Wskazane te trzy czynniki spowodowały wysoką podaż wódki, natomiast za wysoki popyt odpowiadał szybki przyrost ludności oraz obowiązujący od ponad trzech stuleci przywilej propinacyjny, który dawał wyłączne prawo właścicielowi ziemskiemu do produkcji i sprzedaży trunków chłopom zamieszkującym w obrębie jego dóbr oraz stanowił obowiązek nabywania przez chłopów określonych z góry, a niejednokrotnie nadmiernych ilości alkoholu w pańskiej karczmie. Mimo iż wiek XIX przyniósł stopniowe ograniczanie propinacji, a w 1889 r. oficjalnie zniesiono ją w Galicji, to w praktyce na tych terenach zachowała się do początków XX w. (Kołodziej 2004). Ponadto na obrót wódki w Galicji miało wpływ wprowadzenie w 1836 r. specjalnego opodatkowania, tzw. akcyzy. W kontekście profitów związanych z produkcją alkoholu można stwierdzić, że alkoholizm „przynosił zyski plantatorom ziemniaków, właścicielom gorzelnii, szyn-

karzom, wreszcie skarbowi [państwa – T.K.], dla którego akcyza była najłatwiej osiągalnym podatkiem” (Kieniewicz 1951: 71).

Opisane uwarunkowania sprawiły, że alkoholizm w Galicji stał się prawdziwą klęską społeczną. W jednym z zachowanych opisów z tamtych czasów, którego autorem jest Fryderyk Hechell, lekarz i założyciel jednego z pierwszych Towarzystw Wstrzemięźliwości w Galicji, możemy przeczytać:

Często i to zdarza się, iż gdy pan domu chętnie się napija, nie tylko znajomych, przyjaciół i krewnych, ale nawet własną żonę i dzieci do współnictwa swej niewstrzemięźliwości zachęca i wciąga; a tak z jednego pijaka, cała familia pijaków się wyradza, a kraj zamiast jednego, kilku lub kilkunastu obywateli traci. Z rachunków biostatycznych mamy najpewniejsze dowody, iż z pewnej liczby pijaków we dwóch latach czwarta część w kwiecie młodości umiera, a dwie trzecie początych płodów z przyczyny pijaństwa kobiet, w czasie rozwijania się już ginie. (Marcinkowski 1997: 14-15)

Alkoholizm dotykał w różnym stopniu wszystkich klas społecznych, a najbardziej widoczny był wśród ludzi biednych i niewykształconych pochodzących ze wsi. Powodował szereg negatywnych skutków: od częstych ulicznych bójek do wzrostu śmiertelności osób (szczególnie mężczyzn) po 30. roku życia. Alkoholizm wśród chłopów przyczynił się też do rabacji galicyjskiej w 1846 r. (zob. Kieniewicz 1951: 69-81; Kracik 2008: 11-41).

Począwszy od lat 40. XIX w., zaczęły działać na terenie Galicji tzw. bractwa wstrzemięźliwości, zakładane głównie przez duchowieństwo. Uświadamiały one lud o szkodliwości spożycia alkoholu i prowadziły „krucjatę przeciw pijaństwu”, zachęcając (często całe wsie) do składania ślubów abstynencji. Liczebność bractw rosła, przyczyniając się w pewnym stopniu do zahamowania tempa rozprzestrzeniania się plagi pijaństwa na wsi.

Zofia Daszyńska-Golińska przystąpiła do swoich badań nad alkoholizmem w momencie, kiedy zdążył się on już wpisać w galicyjską rzeczywistość.

Działalność Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w ramach walki z alkoholizmem

W 1896 r. Zofia Daszyńska-Golińska przeprowadziła się z Berlina do Krakowa, gdzie kontynuowała działalność naukową, publicystyczną i społeczną. Uczona została także członkinią działających na obszarze Galicji organizacji społecznych (m.in. Polskiego Stowarzyszenia Równouprawnienia Kobiet), które zaliczały walkę z alkoholizmem do najważniejszych zadań państwa w dziedzinie polityki społecznej. W swoich wspomnieniach zaznacza, że jej

zaangażowanie w walkę z alkoholizmem rozpoczęło się od międzynarodowego kongresu w Wiedniu w 1901 r., podczas którego przedstawiła referat na temat stanu alkoholizmu w Galicji (Daszyńska-Golińska 1932: 13). Ten właśnie referat (później przedstawiany też na konferencjach w Sztokholmie, Budapeszcie i Waszyngtonie) powstał w efekcie socjologicznych badań pijaństwa na terenie Galicji. Te i inne prowadzone przez nią badania alkoholizmu w Galicji pozwala na uznanie Zofii Daszyńskiej-Golińskiej za „pionierkę polskich badań socjologicznych nad alkoholizmem” (Winclawski 2001: 124).

Zaangażowanie uczoney w walkę z problemem alkoholizmu przejawiało się także w propagowaniu przez nią abstynencji. Jest ona autorką kilku tekstów propagujących styl życia bez alkoholu. Opublikowała na ten temat kilka popularnych broszur, jak również kilka artykułów naukowych, głównie na łamach miesięcznika „Wyzwolenie”¹. Wchodziła w skład komitetu redakcyjnego tego czasopisma, a przez pewien okres pełniła nawet funkcję redaktora naczelnego. W pierwszym numerze „Wyzwolenia” pisała:

Ideę wstrzemięźliwości szerzyć należy dwojaką drogą, przez bezpośrednie pouczenie o szkodliwości alkoholu słowem i przykładem, oraz przez stwarzanie przyjemności i zajęć, któreby o alkoholu zapomnieć pozwoliły. (Daszyńska-Golińska 1906: 6)

Pouczanie słowem zrealizowała z powodzeniem w drodze publikacji, zaś jako przykład służyła przynależność do Towarzystwa Zupelnej Wstrzemięźliwości od Napojów Alkoholowych „Eleuterya”, które w ramach swojej działalności m.in. wydawało wspomniane czasopismo, a także odpowiadało za publikację niektórych prac Daszyńskiej-Golińskiej. Towarzystwo to działało od 1902 r. i miało siedzibę w Krakowie oraz liczne oddziały zamiejscowe. Dodać należy, iż autorce powierzono na kilka lat stanowisko przewodniczącej zarządu głównego Towarzystwa. Organizacja zrzeszała abstynentów, szerzyła wiedzę o szkodliwości alkoholu oraz propagowała bezalkoholowe formy spędzania czasu i spożywania posiłków.

W najważniejszych pracach uczoney poświęconych problematyce alkoholizmu, takich jak *Alkoholizm i społeczeństwo* (1902), *Alkoholizm jako objaw choroby społecznej* (1905), *Pijaństwo nasz wróg!* (1905a), przekazywane były fakty świadczące o szkodliwości alkoholu, poparte wynikami ówczesnych badań i obserwacji z kraju i zagranicy. Do tych publikacji należy dodać książkę *Badanie nad alkoholizmem w Galicji zachodniej* (1902a), będącą raportem ze wspomnianego badania.

¹ Pełny tytuł czasopisma to „Wyzwolenie. Organ Eleuteryi. Miesięcznik poświęcony zwalczaniu alkoholizmu i poprawie obyczajów”. Było ono wydawane od 1906 do 1912 r.

Pojęcie alkoholizmu i pijaństwa według Zofii Daszyńskiej-Golińskiej

W pracach Zofii Daszyńskiej-Golińskiej odróżniano pijaństwo od alkoholizmu. Jej zdaniem „pijaństwo może występować wyjątkowo, alkoholizm stanowi zjawisko masowe, związane z całym splotem warunków społeczno-ekonomicznych” (Daszyńska-Golińska 1902a: 2). Powołując się na badania zjawiska alkoholizmu, twierdziła, że w ich świetle alkoholizm a pijaństwo to nie są tożsame. Jej zdaniem „pijak w pojęciu nauki jest chorym człowiekiem, którego leczyć należy, usunąć od obcowania z ludźmi zdrowymi i niezarażonymi moralnie. Alkoholikiem [natomiast] jest często ktoś, kogo nie widziano nigdy pijanym, który był zawsze umiarkowanym, ale pijał co dzień i w ten sposób stale, choć niepostrzeżenie, podkopywał swój organizm” (Daszyńska-Golińska 1905: 10). Częstokroć podkreślała w swoich pracach, że ta pozornie niewinna codzienna konsumpcja alkoholu wyrządza statystycznie największe szkody, prowadząc podstępnie do ruiny organizmu człowieka. Do tego, podkreślała, zasięg alkoholizmu, co dowodzą liczne statystyki, jest ogromny.

Okazuje się [...], że trzecią część wszystkiej wódki, jaką się w kraju wypija za 60 milionów rubli, spożywają ludzie, których za pijaków uważać bynajmniej nie można, ale którzy przywykli pić co dnia. (Daszyńska-Golińska 1905: 21)

Takie rozumienie pojęcia pijaństwa i alkoholizmu oznaczało nadanie temu drugiemu szerszego znaczenia – każdy pijak był alkoholikiem, ale nie każdy alkoholik był pijakiem. Postrzegała pijaństwo jako zachowanie jednostkowe, którym winna zająć się medycyna, gdy alkoholizm był dla niej zjawiskiem masowym, tym samym przedmiotem socjologii.

Aplikacja metodologii w badaniu alkoholizmu

Badania alkoholizmu w Galicji przeprowadziła Daszyńska-Golińska w pierwszej połowie 1901 r., przy czym samo zebranie danych empirycznych miało miejsce od końca grudnia 1900 r. do połowy marca roku następnego. Objęło ono powiaty: krakowski, podgórski, wadowicki, bocheński, myślenicki, brzeski, limanowski i nowotarski, wyodrębniając w obrębie tego obszaru: (1) miasto Kraków, (2) małe miasta: Podgórze, Wadowice, Bochnia, Sucha, Brzesko, Limanowa oraz (3) pięćdziesiąt gmin wiejskich. Na obszarze tym zamieszkiwało łącznie 207 357 osób (37,5% na wsiach).

Autorka zdawała sobie sprawę, że podjęty problem badawczy nie może dać zadowalających rezultatów przy zastosowaniu wyłącznie standardowej metody statystycznej. Toteż postanowiła zastosować „metody specjalne, które

dopełniałyby się wzajemnie” (Daszyńska-Golińska: 1902a s. 5). Były to, według jej nazewnictwa: (a) kwestionariusze terytorialne, (b) kwestionariusze osobiste, (c) kwestionariusze specjalne, dotyczące warunków danej miejscowości oraz inne źródła informacji: (d) statystyka konsumpcji miasta Krakowa, (e) listy od osób zamieszkałych w różnych stronach kraju, a dobrze znających sytuację alkoholików, (f) wywiady m.in. z komisarzami targowymi, urzędnikami magistratu, policji, biura służbowego, lekarzami, przewodniczącym stowarzyszenia szynkarzy, (g) materiały dotyczące całej Galicji nadesłane przez tamtejszego protomedyka, dr. Merunowicza (Daszyńska-Golińska: 1902a 6).

„Ankieta terytorialna” rozsyłana była do tych mieszkańców, którzy na danym terenie wykonywali zawody umożliwiające im na głębsze wniknięcie w realia społeczne ludności badanego terenu, w tym miały dostęp do informacji dotyczących spożycia alkoholu i problemów z nim związanych. Byli to głównie urzędnicy, lekarze, policjanci, nauczyciele i proboszczowie, których nazywała „rzeczoznawcami” i „ekspertami”. Mieli oni odpowiedzieć na następujące pytania: „1. Ile ludności liczy gmina, w której Pan mieszka?; 2. Ile w niej jest szynków? W czym są ręku?; 3. Czy w gminie są nałogowi pijacy? Ilu?; 4. Jaka część ludności nie pije wódki? Czy piją wino i piwo?; 5. Czy kobiety dużo piją?; 6. Czy zdarza się pijaństwo wśród dzieci szkolnych?; 7. Czy są rodziny zubożałe wskutek pijaństwa?”.

Otrzymali oni także „kwestionariusze osobiste”, w których proszono o podanie ich wieku, wieku członków” rodziny, dochodów rodziny, wydatków w rodzinie, w tym na alkohol. Kierowała się tu autorka założeniem wyrażonym w *Szkicach metodologicznych*, iż:

[...] tylko statystyczne ankiety i spisy mogą dać nam rezultaty ważne, tak dla jednostek wybitnych, stojących na czele społeczeństwa, jak i dla wszystkich członków, którzy ową społeczność tworzą. Statystyka obiera zawsze za przedmiot badania taką grupę, która w danym momencie historycznym, lub w pewnych warunkach rozwoju posiada znaczenie. (Daszyńska-Golińska 1892: 12)

Za ważną metodę badania alkoholizmu uważała obserwację bezpośrednią. Możliwa jest ona do przeprowadzenia w szczególnych okolicznościach, „przy wyjątkowo korzystnych warunkach”. Przeprowadzić ją można zarówno wśród osób „z bliższego, czy nieco dalszego otoczenia”, jak i też w szpitalach dla obłąkanych i w zakładach, gdzie leczy się alkoholików (Daszyńska-Golińska 1902a: 4-5).

Charakterystyka alkoholizmu w Galicji w świetle wyników badania

Zofia Daszyńska-Golińska zdawała sobie sprawę, że problem badań alkoholizmu nie sprowadza się wyłącznie do samej konsumpcji alkoholu, rozmiarów zjawiska alkoholizmu w społeczeństwie. Stwierdziła, że „alkoholizm stanowi niewątpliwie zjawisko samodzielne, ale związanym jest z życiem gospodarczym dzisiejszego społeczeństwa” (Daszyńska-Golińska 1902a: 2). Wyliczyła czynniki, które wpływają na wzrost alkoholizmu w życiu społecznym, zaliczając do nich: (1) zorientowanie znaczącej części rolnictwa, przemysłu oraz handlu na produkcję i sprzedaż alkoholu, (2) obecność alkoholu w codziennej diecie ludzi z klas zarówno zamożnych, jak i ubogich, (3) postrzeganie alkoholu jako integralnej części tradycji, obyczajów i niektórych zawodów (np. jako forma zarobku za pracę przy żniwach lub racja żywnościowa w wojsku), (4) przypisywanie alkoholowi (szczególnie w formie wina lub piwa) wartości odżywczych i zdrowotnych (Daszyńska-Golińska 1902a: 2-3, też 1905a: 36, 45). Jej badania uchwyciły dynamikę rozprzestrzeniania się alkoholizmu w Galicji, determinowanego czynnikami *stricte* ekonomiczno-społecznymi. Do przyczyn wzrostu zaliczyła: „(a) przejście od robót rolnych, zwłaszcza na własnej zagrodzie do przemysłowych, (b) wychodźstwo za wyrobkiem, (c) bliskość i zwiększenie liczby szynków, (d) zawiadywanie szynkami przez Izraelitów, (e) ubóstwo ludności, (f) złe odżywianie, (g) uznanie wódki za lekarstwo, (h) jarmarki, stanowiące jedyną sposobność dla wymiany towarów” (Daszyńska-Golińska 1902a: 9-10). Natomiast na polepszenie sytuacji wpłynęło: „(a) podniesienie cen wódki, (b) kółka rolnicze i herbaciarnie, (c) zaabsorbowanie ludności przez wysoką uprawę roli, (d) działalność misji i towarzystw wstrzeźliwości” (Daszyńska-Golińska 1902a: 10).

Wyniki jej badań, ukazanie przez nią na tle międzynarodowym, pokazały, że ilość konsumowanego alkoholu przez mieszkańców Galicji nie przekraczała tej, którą spożywało się wówczas w innych krajach Europy. Galicja pozostawała w tyle za Austro-Węgrami, Francją, Belgią, Holandią, Niemcami i Szwecją. Dostrzegła przy tym, że:

[...] ogólne spożycie alkoholu pozostaje w Galicyi poza środkową i zachodnią Europą, jeżeli zaś otrzymujemy wrażenie przeciwne to dlatego, że ludność, która gdzie indziej używa regularnie i stale trunków, u nas pije czasami, ale ich nadużywa, a głównie dlatego, że wobec lichego odżywiania i ta ilość trunku wywołuje następstwa ujemne. (Daszyńska-Golińska 1902a: 7)

Zebrany materiał nie pozwolił badaczce podzielić penetrowanego obszaru na strefy o mniejszym lub większym stopniu spożycia alkoholu przez mieszkańców. Próbowana zamiast tego ustalić m.in. liczbę szynków, która miała wyrażać stopień zapotrzebowania na alkohol wśród ludności żyjącej na danym

terenie, sprawdzając, ilu mieszkańców przypada na 1 szynk. W ówczesnych czasach szynk był miejscem o największym znaczeniu dla handlu alkoholem i związanymi z tym kwestiami ekonomicznymi (ludność wiejska i robotnicy tracili tam spore sumy zarobionych pieniędzy, zaś władza nakładała szereg opłat i podatków na właścicieli szynków, co stanowiło istotne źródło dochodów budżetu państwa). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że ówczesne prawo zabraniało szynkarzowi „dawać wódki na kredyt, na zastaw, ani za poręczeniem, a pretensje winikłe z takich umów nie są zaskarżalne” (Daszyńska-Golińska 1902: 65). Autorka przypomina, że ponad połowa szynków w Krakowie i na wsi należała wówczas do Żydów, co nie przyczyniało się do rozwoju alkoholizmu, gdyż omijali oni wspomniane przepisy i sprzedawali alkohol, przyjmując rozmaite rzeczy w zamian (np. warzywa, przedmioty użytku domowego, zwierzęta hodowlane), z czego szczególnie korzystała ludność uboga. Negatywny z punktu widzenia walki z alkoholizmem obraz szynków dopełniały liczne bójki, które miały tam miejsce, głównie w sobotnie wieczory, niedziele i poniedziałki, co wynikało z terminu wypłat dla pracowników prywatnych przedsiębiorstw (co tydzień w sobotę) i pracowników magistratu (co tydzień w poniedziałek).

Książka *Badanie nad alkoholizmem w Galicji zachodniej* zawiera szczegółowe opisy sytuacji związanej z alkoholizmem, poparte statystykami ujętymi w zestawieniach i tabelach dotyczące miasta Krakowa, małych miasteczek, takich jak Brzesko, Limanowa, Bochnia oraz galicyjskich wsi. Dzięki nim możemy się dowiedzieć, że alkoholizm w największym stopniu rozwinął się w Krakowie, gdyż był tam ułatwiony dostęp do pracy, z której zyski przeznaczane były przez pracowników w równie łatwo dostępnych, licznych szynkach, według danych autorki w 263 oraz w 18 restauracjach i 18 sklepach handlujących alkoholem.

Następna w kolejności skali problemów alkoholowych dotyczyła ludności wiejskiej, co wynikało z jej znacznego zubożenia oraz niskiej świadomości na temat negatywnych skutków spożywania alkoholu, czego widocznym przykładem był większy niż na innym badanym obszarze procent pijących kobiet oraz brak sprzeciwu dla częstowania dzieci alkoholem. Nieco lepszą sytuację odnotowano w małych miasteczkach, gdzie nie było tyle szynków, mieszkańcy byli lepiej wykształceni i część z nich pochodziła z wyższych klas. Przyczyniło się też do tego zjawisko migracji zarobkowej, w następstwie której miasto opuszczała głównie ludność najuboższa. Niechlubnym wyjątkiem wśród miasteczek była Bochnia, gdzie pijaństwo było tak znaczne, że:

[...] robotnicy, u których używanie napojów spirytusowych stanowi codzienną potrzebę, najchętniej piją wódkę [...] [zaś] trunków używają nie tylko w karczmie, ale i w domu, przed i po robocie, oraz w czasie jej trwania [...], [a] kobiety piją na równi z mężczyznami.

Demograficzny i społeczny wymiar szkodliwości alkoholizmu

Społeczne aspekty szkodliwości alkoholu omówione były przez Daszyńską-Golińską w kilku jej publikacjach. Szczególnie dużo miejsca poświęciła zagadnieniu wpływu alkoholu na przyszłe pokolenia. Wskazywała w pierwszej kolejności na fakt, że pod wpływem alkoholu dochodzi do licznych nieplanowanych ciąży. Przytaczała wnioski z obserwacji poczynionych zagranicą. Pierwszy z nich brzmiał:

Stwierdzono, że najwięcej dzieci nieślubnych przychodzi na świat 9 miesięcy po karnawale, podczas którego rodzice ich bawili się zbyt dobrze. Na jarmarkach we Francji, w Belgii i we Włoszech ludność pije zapamiętałe. W 9 miesięcy po takim jarmarku rodzi się więcej dzieci nieślubnych, niż przez cały rok po za tem. Nie są to dzieci miłości, ale owoce gwałtu lub lekkomyślnych uścisków. Nie miłość złączyła rodziców, ale pijaństwo rzuciło ich brutalnie ku sobie. (Daszyńska-Golińska 1905a: 24-25)

Drugi z kolei głosił:

Nauczyciele we wsiach Austrii Górnej stwierdzili, że ilekroć klasa pierwsza w szkole jest bardzo słabą, przypisać to trzeba obfitemu winobraniu, z przed siedmiu lat. (Daszyńska-Golińska 1905a 27)

Ale ten wpływ alkoholu na demografię mógł też pójść w drugą stronę i skutkować spadkiem liczby urodzeń, o czym zdaniem autorki przekonują, uczeni analizując zjawisko niepłodności wśród francuskich obywateli.

Z poruszoną problematyką nieodłącznie wiąże się kwestia dziedziczności. Uczona, wychodząc z założenia, że „niedaleko pada jabłko od jabłoni”, opisuje negatywny wpływ alkoholizmu rodziców na stan zdrowia fizycznego i psychicznego ich dzieci, przytaczając w tym zakresie wnioski płynące z badań francuskich i austriackich uczonych:

Dzieci pijaków najczęściej oddają się także nałogowi pijaństwa. Dowiedzionym zostało, że 75 pijaków na 100 pochodzi z pijackich rodzin. Działa tu oprócz dziedziczności, przykład, wreszcie przyzwyczajenie do szklanki i kieliszka. (Daszyńska-Golińska 1902: 39)

Autorka podkreśla także, iż potomstwa alkoholików nie czeka optymistyczna przyszłość, stwierdzając wprost, że „synowie pijaków wyrastają na zbrodniarzy, a córki stają się prostytutkami” (Daszyńska-Golińska 1905a: 28). Przy okazji takiej opinii można odnieść się do faktu, że wśród alkoholików przeważają znacząco mężczyźni. W kontekście tego, że blisko połowa wszystkich zbrodni i występków dokonana została pod wpływem alkoholu (zob. Daszyńska-

-Golińska 1902: 42-45), uczona znajduje potwierdzenie takiego stanu, pisząc o przestępczości kobiet:

We wszystkich krajach kobiety znacznie mniej popełniają występków od mężczyzn, bo i mniej też używają trunków. Tymczasem w Anglii, gdzie kobiety piją często więcej od mężczyzn, liczba przestępczyń jest większa, niż w innych krajach. (Daszyńska-Golińska 1905a: 15)

Drugim ważnym szkodliwym następstwem alkoholizmu jest, według Daszyńskiej-Golińskiej, jego negatywny wpływ na pracę, a w następstwie na ubóstwo i rozwój patologii społecznych, gdyż:

[...] alkoholik, tj. człowiek stale używający alkoholu, przestaje pracować prawidłowo, zaniedbuje swoje obowiązki, nie współczuje z nieszczęśliwymi od siebie, obchodzi się brutalnie z żoną i dziećmi itd.” (Daszyńska-Golińska 1905a 8)

Też pijaństwo żony wnosi do gospodarstwa rozstrój i ubożenie (Daszyńska-Golińska 1905a: 22).

Nie dość na tym:

Alkohol jest również jedną z głównych przyczyn nieszczęśliwych wypadków przy pracy. Wypadki te potęgują się po fabrykach i wyraźnie wskazują na społeczny charakter alkoholizmu, tam gdzie robotnicy pracują grupami, a zatem nietrzeźwy stan jednego robotnika, który staje się przyczyną wypadku, pociąga za sobą nieszczęście kilkudziesięciu, czy kilkunastu. (Daszyńska-Golińska 1905: 26-27)

Mówiąc o utracie zdrowia lub życia wskutek spożycia alkoholu, uczona wskazuje m.in. na Rosję, gdzie „pijaństwo bywa powodem prawie połowy wszystkich samobójstw” (Daszyńska-Golińska 1905a: 32). Podaje również nieco zaskakujący fakt, wedle którego wśród wszystkich zawodów najwyższa śmiertelność dotyczy kelnerów, których umiera przeszło dwa razy więcej, niż ludzi innych zawodów, zaś niewątpliwą przyczyną stanowi nie tylko alkohol, ale i praca nocna. Z kolei powodowane przez alkohol problemy ze zdrowiem sprawiły, że „w krajach austriackich, alkoholizm stanowi jedną z przyczyn wielkiej liczby niezdolnych do wojska” (Daszyńska-Golińska 1905a 30).

W świetle takich zatrwających statystyk Daszyńska-Golińska zauważa, że:

Nawet rządy, które nie umiałyby się obejść bez obfitych podatków, płaconych od wódki i piwa, myśleć zaczynają o powstrzymaniu pijaństwa. Zabrakną bowiem może rekrutów i rąk do pracy, a wtedy podatków nie będzie z czego płacić, upadnie cały system dzisiejszy, zalany trucizną, którą tyle czasu popierał – alkoholem, owym niewyczerpanym źródłem podatków. (Daszyńska-Golińska 1905a: 31)

Prace Zofii Daszyńskiej-Golińskiej z dziedziny polityki społecznej, socjologii czy historii gospodarczej miały często charakter pionierski. Tak

było z jej badaniami empirycznymi stanu pijaństwa i alkoholizmu na terenie Galicji. Jej socjologia alkoholizmu nie doczekała się twórczej kontynuacji, a rezultaty jej badań zostały szybko zapomniane.

Literatura

- Daszyńska-Golińska Zofia (1892). *Szkice metodologiczne. Zastosowanie obserwacji i eksperymentu w naukach gospodarczych. Kilka słów o metodzie statystyki historycznej*. Warszawa.
- (1902). *Alkoholizm i społeczeństwo*. Warszawa.
- (1902a). *Badanie nad alkoholizmem w Galicji zachodniej*. Lwów.
- (1905). *Alkoholizm jako objaw choroby społecznej*. Kraków.
- (1905a). *Pijaństwo nasz wróg!*. Warszawa.
- (1906). *Abstynenci wobec zadań kulturalnych*. „Wyzwolenie”. 1: 5-6.
- (1906a). *Uście Solne. Przyczynki historyczno-statystyczne do dziejów nadwiślańskiego miasteczka*. Kraków.
- (1932). *Dr Zofia Daszyńska-Golińska, pionierka wiedzy gospodarczo-społecznej w Polsce. Notatki autobiograficzne*. Kraków.
- Frieske Kazimierz, Sobiech Robert (1984). *Pijaństwo – interpretacje problemu społecznego*. Warszawa.
- Kieniewicz Stefan (1951). *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*. Wrocław.
- Kołodziej Wojciech (2004). *Z perspektywy historycznej*. „Świat Problemów”. 6 [Dostęp online: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/62-wiat-problemow/787-z-perspektywy-historycznej.html> (19.03.2012)].
- Kluzowa Krystyna (1983). *Zofia Daszyńska-Golińska: metoda socjologiczna w polityce społecznej*. [W:] K.Z. Sowa (red.). *Szkice z historii socjologii polskiej: praca zbiorowa*. Warszawa: 303-321.
- Kracik Jan (2008). *W Galicji trzeźwiejącej, krwawej, pobożnej*. Kraków.
- Marcinkowski Tadeusz (1997). *Fryderyk Bogumir Hechell (1795–1851) i jego praca „O pijaństwie, o jego szkodliwych skutkach i o środkach zapobieżenia onemu” z 1844 roku*. Szczecin.
- Michalewicz Jerzy (1988). *Przemysł gorzelniany Galicji doby autonomicznej. Między monopolem dworskim a monopolem państwowym*. Kraków.
- Owadowska Renata (2004). *Zofia Daszyńska-Golińska. O nurt reformistyczny w polityce społecznej*. Poznań.
- Rozenowa Halina (1961). *Produkcja wódki i sprawa pijaństwa w Królestwie Polskim 1815–1863*. Warszawa.
- Szacki Jerzy (1995). *Sto lat socjologii polskiej: od Supińskiego do Szczepańskiego. Wybór tekstów*. Warszawa: 72.

Wald Ignacy (red.) (1986). *Alkohol oraz związane z nim problemy społeczne i zdrowotne*. Warszawa.

Winclawski Włodzimierz (2001). *Zofia Daszyńska-Golińska*. [W:] *idem*. Słownik biograficzny socjologii polskiej. Warszawa. T. 1: 123-126.

— (2008). *Leplayowskie inspiracje w socjologii polskiej*. „Rocznik Lubuski”. 34/2: 87-109.

Zofia Daszyńska-Golińska's Sociological Research on Alcoholism

Tomasz Kamiński

A b s t r a c t

Despite low popularity nowadays, Zofia Daszyńska-Golińska was called “a pioneer of economic and social knowledge in Poland” during her life and actually she was a scholar whose scientific achievements contributed much to Polish economic history, demography, statistics, economics or sociology. Her biography also shows that sociology is not only science, but also the way to improve reality. She was particularly interested in the alcoholism as social problem. Zofia Daszyńska-Golińska carried out a survey on alcoholism in West Galicia in 1901, and issued a number of scientific publications about the hazardous effects of alcohol and dangerous phenomenon of alcoholism. This text introduces the methodology which she used in her research and the fundamental issues that she raised in her books.

K e y w o r d s : alcohol, alcoholism, methodology, sociological research in Poland.